

Drepturile colective ale minorităților

MIROSLAV KUSY

În cuvîntul de deschidere a acestui simpozion*, președintele Václav Havel amintea că drepturile colective ale minorităților nu sînt un element adițional pe care membrii acestora le-ar primi în plus față de cele pe care le dețin deja ceilalți cetățeni ai respectivei țări. Dimpotrivă, drepturile colective sînt doar un fel „întărire” a drepturilor civile; rolul lor este să garanteze membrilor minorităților exercitarea deplină a drepturilor civile normale, obișnuite.

Acest principiu este valabil pentru orice minoritate socială. Acesta este principalul motiv pentru care cei care doresc să-și asigure sau să-și întărească anumite drepturi specifice se coagulează într-un grup social, într-o echipă de oameni cu interese similare: pentru că astfel le este mai ușor să și le realizeze.

Astfel, în societatea modernă, și pluralistă de astăzi, oamenii se adună în diferite grupări sau comunități. Ele pot fi, de exemplu, grupări de întreprinzători sau consumatori, de stîngaci, de homosexuali, de feministe, de patrioți, de handicapați sau infirmi și altele. Consumatorii își apără interesele orientate spre consum față de tranzacțiile comerciale și producători, impunîndu-și drepturile colective de consumatori. Stîngacii luptă împotriva civilizației dreptacilor și își apără drepturile colective de stîngaci cerînd producerea de unelte pentru ei, prin însuși faptul că și-au dobîndit dreptul de a scrie cu mîna stîngă încă de pe băncile școlii.

Cine ar trebui să le asigure aceste drepturi? Foarte probabil că statul. Dar în cazul în care statul preferă civilizația dreptacilor, spre exemplu, în ceea ce privește educația în școli, în standardizarea uneltelor și materialelor didactice, există două posibilități: fie stîngacii sînt siliți să se adapteze total civilizației dreptacilor și să fie asimilați de aceasta, devenind astfel ai doima ei, fie drepturile minorității stîngacilor sînt recunoscute și li se fac anumite concesii (de exemplu sînt lăsați să

scrie la școală cu mâna stângă și astfel ei devin egali cu ceilalți, sau se începe confecționarea de unelte pentru stângaci ș.a.). Cu alte cuvinte, prin recunoașterea și impunerea drepturilor colective ale stângacilor, nu li se acordă acestora drepturi „în plus”, drepturi „suplimentare”, în comparație cu ale celor care folosesc mâna dreaptă. În felul acesta, celor dinții li se acordă drepturi specifice care îi fac egali cu cei din urmă.

Regimul totalitar a oprimat toate minoritățile: pe consumatori și întreprinzători, națiunile și naționalitățile, homosexualii și transsexualii. După căderea lui, s-a creat un vid în care apărătorii drepturilor colective își croiesc drum. Susținătorii drepturilor naționale se află în prim plan în această zonă a Europei: letonii, lituanienii, estonii, armenii și georgienii în fosta Uniune Sovietică, slovenii, sârbii și croații din Iugoslavia, slovacii în Cehoslovacia. Trebuie să fim atenți la faptul că ei sînt prezenți peste tot unde există state multinaționale. Națiunile mici doresc aceleași drepturi cu națiunile mari și s-au lansat în lupta împotriva acestora, cerînd egalitate în drepturi.

Slovacii se simt națiune minoritară în raport cu cehii. Dar în regiunea lor ei sînt în același timp națiune majoritară în raport cu alte minorități naționale, în primul rînd cu minoritatea maghiară. Procesul de autoidentificare a slovacilor declanșează unul similar în alte minorități naționale sau etnice, și mai ales în minoritatea maghiară. Aceste minorități se simt prejudiciate și puse în pericol de felul în care națiunea majoritară își exercită drepturile. Astfel, în mod practic, acest lucru tinde spre aplicarea principiului echilibrării nivelurilor drepturilor colective: și naționalitățile minoritare doresc să aibă aceleași drepturi cu cele la care aspiră naționalitățile majoritare. Pentru cele dinții se pune însă problema autoconservării.

Drepturile civile sînt aceleași pentru cetățenii unei țări. Dar pe lângă ele există anumite drepturi colective ale națiunii majoritare, care se bucură în mod deosebit de protecția statului ceea ce înseamnă că sînt într-un anumit fel preferate în cadrul organizării și structurării statului, în exercitarea controlului și puterii de stat. La fel ca și în cazul civilizației dreptacilor în care statul îi defavorizează pe stângaci, un stat național preferă minorităților etnice sau naționale, așa-numita națiune creatoare de stat sau dominantă. Și, fără îndoială, în cadrul societății civile principiul suveranității cetățeanului fiind cea mai înaltă categorie valorică în comunitatea organizată statal, aceasta trebuie să domine. Rezultă din aceasta principiul că toți cetățenii sînt egali. Dar el nu poate fi aplicat în toate cazurile, este imposibil să i se subordoneze totul. Și atunci el este înlocuit cu principiul orwellian: unii cetățeni sînt mai egali decît alții. Numai departe de problema limbii: într-o societate multinațională statul preferă limba națiunii majoritare, ca fiind limba cea mai importantă de educație în școli, limba oficială ș.a. De îndată ce principiul orwellian se pune în aplicare, rămîn doar două opțiuni, ca și în cazul stângacilor: fie stîngacii sînt suprimați, fiind siliți să folosească mâna dreaptă, fie li se dă posibilitatea exprimării eului lor stîngaci într-o societate de dreptaci.

Același lucru se aplică și în cazul națiunilor și naționalităților în statul multinațional. În cazul în care statul începe să prefere (sau preia obiceiul prin care, practic, îi acordă prioritate) limba națiunii majoritare, el trebuie să compenseze acest avantaj față de minoritățile naționale, adică trebuie să le asigure dreptul colectiv de a-și folosi limba proprie în asemenea măsură încât să se apropie cât mai mult de dreptul națiunii majoritare de a-și folosi propria limbă.

În orice domeniu ar acorda statul prioritate drepturilor națiunii majoritare, în structură și organizare, în cadrul exercitării controlului și puterii de stat, el este obligat să compenseze față de minoritățile naționale această preferențialitate, în același domeniu. Și atunci o altă posibilă alternativă este trecerea sub tăcere a factorului minoritar, „reeducarea” lui ca factor majoritar, adică efortul de a-l asimila forțat în domeniul dat.

Acesta este motivul pentru care sînt convins că statul trebuie să se bazeze cât mai mult pe nivelul civic, pe lucrurile comune tuturor cetățenilor și cât mai puțin, — perspectivă cu adevărat inevitabilă —, pe ceea ce este specific unui grup social sau altuia, unei națiuni sau alteia. Și atunci statului nu-i mai rămîne altceva de făcut decît să pună în aplicare fie sistemul destul de complex al compensațiilor, fie sistemul represiv (coercitiv).

Pe lângă acest „avantaj” al abordării civice, mai intră în joc și un alt factor. În acest context statul trebuie să fie remediul minim și nu cel maxim. Aceasta înseamnă că numai chestiunile de o importanță vitală pentru cetățeni trebuie asigurate din partea statului, acelea care nu pot fi asigurate în nici un alt mod. Restul, chiar în ceea ce privește diferitele drepturi colective, trebuie organizai și asigurat de organizații non-statale, de mecanisme de auto-asistență și autogovernare. Dacă statul protejează producătorii, în aceeași măsură trebuie să protejeze și consumatorii. Ideal ar fi să nu-i protejeze pe nici unii: este suficient să le asigure aceleași posibilități de autoprotecție. Statul ar trebui să procedeze în același fel în cazul națiunilor și a naționalităților. Nu prin a prefera una dintre ele și a le diviza în „creatoare de stat” și „politice”, pe de-o parte, și „ceilalți”, pe de altă parte, ci prin crearea și asigurarea acelorași posibilități de autorealizare prin organizații non-statale de autogovernare și prin instituții ale națiunilor și naționalităților în cauză. Astfel statul trebuie în primul rînd să pregătească din punct de vedere legislativ și administrativ aceste posibilități egale și să vegheze în numele tuturor națiunilor și naționalităților. Și nimic mai mult. Aceasta înseamnă, de exemplu, să încredințeze problemele privind națiunile și naționalitățile din teritoriul său în mîinile și în grija asociațiilor culturale, a uniunilor și a instituțiilor de educație și să asigure fiecăreia aceleași posibilități. Drepturile colective vor înceta astfel să fie aplicate ca drepturi în primul rînd politice, iar funcția lor culturală și educativă va deveni predominantă, ca și funcția de autoidentificare.

Cu siguranță, o comunitate dată se autoidentifică prin însăși practicarea drepturilor colective. Dar nu trebuie să se autoidentifice exclusiv politic, la nivelul puterii: autoidentificarea poate fi în primul rînd culturală. Statul trebuie să asigure în acest sens aceleași posibilități de autoidentificare pentru toate grupurile sociale, inclusiv pentru acelea formale din națiuni și naționalități. În același timp e de la sine înțeles că protecția și garantarea din partea statului nu se poate referi, într-o societate democratică, la grupurile agresive (ca de exemplu cele de tip mafia, skinhead), căci astfel acelea ar pune în pericol identificarea de sine a altor grupuri. Ca cetățean și eu sînt membru al celor mai diverse grupuri de identificare care își apără drepturile colective. Pot fi, în același timp, și consumator și stîngaci, și fumător și părinte al unui minor, și membrii al unei anume națiuni și ateu, și conservator și antifeminist. Multitudinea acestor grupuri de identificare este foarte caracteristică democrației pluraliste, iar numărul lor — direct proporțional cu gradul de dezvoltare a acesteia. Aceasta este diferența dintre pluralism și totalitarismul care, în fapt, a recunoscut la noi în țară numai un singur grup universal valid și acceptabil de identificare, la nivelul întregii societăți: al celor care, politic maturi, construiau comunismul. Toate celelalte posibile grupuri de identificare erau subordonate la maximum acestuia, iar în cazul în care erau cît de cît admise, scopul era doar acela de a servi categoria mai sus menționată de constructorii politic maturi ai comunismului. Cetățeanul unei democrații pluraliste se poate identifica liber cu mai multe grupuri și se poate realiza la diferite niveluri și în direcții diferite în cadrul acestora.

Sigur că cetățeanul își are preferințele sale în acest amestec de grupuri de identificare: el poate fi în mai mare măsură un consumator, sau mai mult un patriot, atracția lui cea mai puternică este față de grupul de homosexuali sau el poate fi, în primul rînd, o persoană profund religioasă. Acesta este dreptul fiecăruia și al tuturor în parte. Orientarea unui individ spre un grup sau altul, ierarhia ordinii sau a clasificării pot fi subiectiv condiționate sau pot avea, de asemenea, anumite motivații obiective. În ceea ce privește autoidentificarea mea ca părinte, ca primează atunci cînd copilul meu are nevoie de mine, atunci cînd el este în pericol. Și în ceea ce privește identificarea mea ca naționalitate sau apartenența la o națiune, ea este prioritatea numărul unu atunci cînd existența acestei națiuni, ca entitate, este periclitată, atunci cînd este oprimată sau umilită de altă națiune ș.a.m.d. Problemele apar atunci cînd individul începe să se identifice exclusiv cu unul și numai cu unul dintre grupurile sale de identificare, deci nu numai să-i acorde prioritate asupra tuturor celorlalte, dar să înceapă să le respingă direct pe celelalte, fără a le mai admite și recunoaște, literalmente lichidîndu-le chiar. În acest caz, un asemenea grup începe să fie exclusivist ca entitate, să se considere superior celorlalte, subordonîndu-le ca inferioare. Iar membrul unui asemenea grup are convingerea că n-o face pentru sine, ci pentru ceilalți, luptînd

și făcînd eforturi pentru ca și ceilalți să fie de acord cu acest caracter exclusivist, cu această absolutizare a unui unic grup de identificare. Sîngaciul sau dreptaciul care dorește să-i transforme pe toți ceilalți în sîngaci sau dreptaci; credinciosul fanatic pentru care acela ce nu aparține aceleiași credințe trebuie condamnat. Și de aceea trebuie forțat, silit. *Homo consumens*, ființa umană — consumator pentru care totul este un obiect de consum. În același fel, patriotul încăpățînat care face, din așa-zisele interese naționale, interesele „supreme” sau „sfinte” ale omului, nu admite nici o posibilitate de a le compara pe acestea cu interesele altor oameni. O asemenea persoană, ruptă de toate celelalte grupuri de identificare, de toate celelalte roluri pe care le joacă în societate, devine o persoană unidimensională, mutilată. El seamănă, mai mult decît oricui, soldatului care, pe cîmpul de bătălie, trăiește din zori și pînă-n seară sub imperiul aceleiași sarcini sociale: să fie un ucigaș, să fie dușmanul dușmanului său. Și-atunci el nu mai este nici soț, nici consumator, nici credincios, e numai un luptător.

Aici se află și rădăcinile celui mai mare pericol social: naționalismul. El rupe omul de toate grupurile de identificare caracteristice unei democrații pluraliste și recunoaște ca legitim doar pe unul dintre ele: o națiune sau o naționalitate. Orice exclusivism este agresiv — așa este și naționalismul. Naționalismul luptă pentru sufletul ființei umane în același fel ca și regimul totalitarist, luptă pentru putere în același mod. Luptă pentru cucerirea ei ca să-și asigure, prin ea, o poziție exclusivistă pentru națiunea „sa”. Și dacă pluralismul identitar se identifică cu democrația, monismul identitar este tipic regimului totalitar. Cînd există un monism naționalist, atunci conștiința națională, așa-numitele interese naționale, guvernează totalitar.

Aplicarea practică a drepturilor colective este substanța procesului de autoidentificare. Nu neg legitimitatea autoidentificării naționale a fiecărei ființe umane. Ființa indiferentă, inconștientă din punct de vedere național nu este pe deplin împlinită, dezvoltată. Îi lipsește o dimensiune importantă, simbolul de identificare. Prin aceasta, identificarea națională diferă de, să zicem, autoidentificarea unui grup de fumători sau de apicultori. Dar, în ciuda acestui lucru, neg legitimitatea de a face din acest simbol de identificare unul exclusivist. Un asemenea exclusivism național (sau naționalist) este la fel de malign ca și nihilismul național: și unul și altul reduc caracterul multidimensional al identificării umane și creează o ființă unidimensională, plată, nu numai sărăcită din punct de vedere uman, dar și manipulabilă cu ușurință. De aceea, drepturile colective îmbogățesc ființa umană numai în pluralitatea lor, în multilateralitatea lor, numai atunci cînd sînt reciproc complementare.

Cu alte cuvinte: cu cît faci parte din mai multe minorități, cu atît ești mai om. □

Traducere de Alina Cadariu

Miroslav KUSY (n. 1931, Bratislava) a fost unul dintre semnatarii Chartei '77, a participat la mișcarea Primăvara Pragheză și la mișcările disidenței culminate în Revoluția de Catifea din 1989. A ocupat posturi importante, fiind membru al primului Parlament Federal, rector al Universității Comenius, șeful consilierilor președintelui Cehoslovaciei, Václav Havel, președintele Departamentului de Educație în Domeniul Drepturilor Omului al UNESCO. A publicat 14 cărți și peste 600 de articole și eseuri.

*Intervenție în cadrul Simpozionului Internațional asupra Minorităților Naționale din Europa Centrală (ediția a II-a, Bratislava, 13–16 nov. 1991) cu tema „Minoritățile în politică”.